

## CONSERVAREA COPERTILOR DIN PIELE ALE UNOR MANUSCRISE DIN SECOLUL AL XV-LEA, AFLATE ÎN MUZEUL MĂNĂSTIRII PUTNA

Doina Maria Creangă

Odată cu întemeierea marelui complex monastic de la Putna, cea mai importantă ctitorie religioasă a marelui voievod, centrul de gravitație al vieții cultural-artistice din Moldova se deplasează către acest așezământ. Putna reprezintă un centru cultural de excepție găzduind însemnate colecții de artă medievală care au fost cercetate și prezentate în numeroase cărți, cataloage și articole fiind interpretate și apreciate mai cu seamă sub raport iconografic și estetic<sup>1</sup>.

Muzeul Mănăstirii Putna deține un valoros fond de carte veche incluzând atât manuscrise cât și tipărituri pe suport de pergament, majoritatea cărților având coperta din piele. Valoarea acestora este relevată atât de materialele de bună calitate folosite dar și prin tehnicile artistice de realizare.

Pielea folosită pentru realizarea copertelor este în majoritatea cazurilor, piele de bovină, aspect confirmat de către investigațiile stereomicroscopice efectuate și care evidențiază aspectul caracteristic al grenului de bovine ușor modificat din cauza degradărilor.



Foto 1. Detaliu de gren copertă (x25)

Manuscrisele aflate în colecția Mănăstirii Putna sunt legate în scoarțe de lemn, îmbrăcate cu piele de culoare brun închis, ornamentate prin presare cu diferite motive geometrice sau florale (foarte prezent fiind motivul ghiocelului), caracteristica comună constând în deosebirea de motiv existentă între cele două fețe ale copertei<sup>2</sup>.

Starea de conservare a pieselor ce au ca suport pielea, prezintă diverse tipuri de degradări: degradări **biologice**, constând în atacuri de mucegai, motiv pentru care se recomandă inițierea unor investigații biologice efectuate de specialist chiar în condițiile în care conservarea activă îndreptată asupra acestor obiecte se va face prin mijloace de prevenție și nu prin tratament biologic propriu-zis, acesta putând fi făcut ulterior selectiv, prin mijloace specifice în funcție de necesități. Atacurile biologice (îndeosebi fungi) suferite de-a lungul timpului precum și tratamentele necorespunzătoare care probabil au fost sau nu efectuate, au lăsat urme adânci pe suprafața pielii ducând chiar la distrugerea grenului.



Foto 2. Detaliu de degradare biologică (atac fungic)

Degradările **fizico-chimice**, constau în deshidratări, rosături, decolorări, pierderea elasticității, cracluri, fragilizarea suportului, pete de ceară, depuneri de praf și murdărie, uzură funcțională ș.a.

Deteriorarea fizică se poate datora calității inițiale a pielii și a tehnicii folosite în legătorie dar mai ales greșelilor de manipulare și depozitare cele mai afectate fiind colțurile și cotorul cărții.

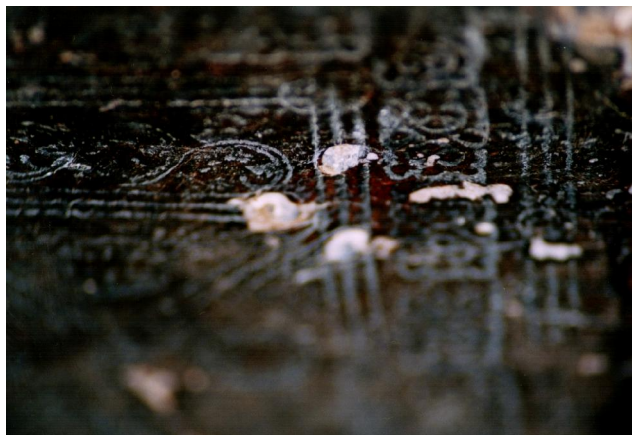


Foto 3 Detaliu de degradare fizică (pete de ceară și rosături)

Degradarea chimică poate avea drept cauză faptul că pielea, în a cărei compoziție există și compuși cu fier, poate absorbi din atmosfera poluată bioxid de sulf care în prezența fierului drept catalizator se transformă în trioxid de sulf, care la rândul lui se combină cu apa formând acid sulfuric. Acidul sulfuric deși în concentrație mică atacă țesutul pielii în prezența oxigenului, făcând-o foarte fragilă îndeosebi la cotor și părțile de sus ale copertei ducând în final la ruperea ei.



Foto 4 Detaliu de degradare chimică, la cotor.

Degradările fizico-mecanice se pot remedia local fără a depăși limita unor operații de conservare activă și constau în efectuarea unor tratamente de curățare a suprafețelor prin aspirare și periere, îndepărtarea petelor de ceară și a murdăriei aderente ș.a.

Degradări avansate ale pielii au avut loc datorită pierderii apei de constituție din structura pielii prin procese de evaporare treptată datorită acțiunii temperaturii și umidității, care au condus la deshidratarea accentuată și degresarea pielii. Din acest motiv pielea necesită o intervenție de rehidratare și gresare treptată care să-i confere elasticitatea și suplețea caracteristică.

Uzura funcțională avansată este explicabilă dacă ținem cont de vechimea lor (sec. XV-XVI), de faptul că au fost nu doar frecvent folosite în biserici, dar au fost și păstrate în condiții nefavorabile.

Pe lângă cele semnalate o problemă deosebită apare în cazul tuturor copertelor din piele care din cauza deshidratării avansate și-au micșorat suprafața îndeosebi pe porțiunea cotorului și nu mai permit închiderea cărților. Tratamentul aplicat consta în rehidratare și emolieri treptate care au ca efect readucerea copertei la dimensiunile inițiale.



Foto 5. Ansamblu de copertă înainte de conservare

Dintre motivele zoomorfe stilizate unele apar frecvent imprimate și în pielea copertelor, este vorba de acele siluete de bouri, vulturi bicefali sau monocefali și ghiocelul cu trei petale, dispuse în succesiuni romboidale sau circulare, separat sau împreună pe aceeași copertă. Astfel siluetele de bouri apar izolate pe scoarțele *Mineiului scris de Monahul Casian în 1467*, iar cele de vulturi pot fi întâlnite pe copertile mai multor manuscrise de la sfârșitul secolului al XV-lea:

*Triodul lui Simeon Budinceanul din 1492, Ceaslovul monahului Paladie din 1493, Psaltirea anonimă (cea mare).*

Particularitatea comună tuturor coperților din piele ce îmbracă manuscrisele ștefaniene constă în deosebirea de motiv existentă între cele două fețe ale copertei:



Foto 6. Detaliu față, copertă *Minei anonim pe octombrie*



Foto 7. Detaliu verso, copertă *Minei anonim pe octombrie*

Alte manuscrise ce par a aparține aceleași epoci sunt: *Mineiul anonim pe ianuarie, nr. inv. 3/1849, Minei pe luna noiembrie scris de Popa Ignat și datat 1 iunie 1504, Triodul pentecostar al lui Simion Budinceanul, 1492 ș.a.*, pe a căror coperte se găsesc vulturii bicefali.

Se remarcă, cu deosebire, calitatea de excepție a materialelor utilizate pentru realizarea acestor opere, astfel manuscrisele lucrate pe pergament folosesc un sortiment foarte fin și rezistent, acel *vellum* realizat îndeosebi din piele de vițel (foarte tânăr) sau oaie, superior calitativ și foarte rezistent, ceea ce explică starea relativ bună de conservare a acestora comparativ cu a altora de dată mai recentă.

De asemenea, manuscrisele care au avut drept suport de scriere hârtia filigranată, se remarcă printr-o foarte bună calitate și rezistență a acesteia, sortimentul folosit, se pare, că a fost hârtia din cârpe sau mătase, de calitate superioară celei pe suport celulozic și care era adusă din apusul Europei.

Mărturii de o deosebită valoare artistică ale artei și civilizației medievale, păstrate cu atâta sfințenie timp de cinci secole *tezaurul de la Putna* pentru a putea să bucure mintea și

sufletul generațiilor viitoare are nevoie de atenția și grija tuturor celor care îl pot salva de boala necruțătoare a indiferenței cu care este tratat.

Dacă omul bolnav poate cere ajutor, cele mai multe capodopere ale neamului suportă tăcute povara degradării și este de datoria noastră, să păstrăm și să transmitem urmașilor aceste nestemate comori ale trecutului, dovezi de necontestat ale istoriei deoarece „cine pierde trecutul, pierde viitorul”.

### Résumé

L'ouvrage ci-joint présente quelques aspects inédits de l'activité de conservation de quelques manuscrits de l'époque d'Etienne Le Grand, qui se trouvent dans la collection de la Monastère Putna.

Le Musée de la Monastère Putna détient un fonds précieux de livre ancien qui comprend des manuscrits, ainsi que des imprimés; la couverture de la majorité des livres est en cuir. Leur valeur réside dans la bonne qualité des matériaux, mais aussi dans les techniques artistiques de réalisation. L'utilisation du parchemin comme support de l'écriture et du cuir pour la reliure supposait la maîtrise de certains arts, ainsi que l'existence des corporations d'un certain niveau de culture.

Les manuscrits qui se trouvent dans la collection de la Monastère Putna sont liés en écorce de bois, recouverts de cuir couleur brun – foncé, décorés par compression avec des divers motifs géométriques ou floraux; le trait commun consiste dans la différence de motif existante entre les deux faces de la couverture.

Des témoignages d'une valeur artistique particulière de l'art et de la civilisation médiévale, gardés religieusement pendant cinq siècles, les manuscrits du trésor de Putna ont besoin, pour qu'ils puissent réjouir la raison et l'âme des générations futures, de l'attention et du soin de tous ceux qui peuvent les sauver de la maladie implacable de l'indifférence avec laquelle ils sont traités.

### NOTE:

---

<sup>1</sup> Claudiu Paradais, *Comori ale spiritualității românești la Putna*, Iași, 1988, p.4.

<sup>2</sup> *Ibidem*, p. 9.